

ТРАДИЦІЙНІ ГОЛОВНІ УБОРИ НАСЕЛЕННЯ ЛЕМКІВЩИНИ У НАРОДНИХ ЗВИЧАЯХ ТА ОБРЯДАХ (КІН. ХІХ – ПОЧ. ХХ СТ.)

Блищак Вероніка,

здобувачка вищої освіти першого рівня
історичного факультету
Тернопільського національного педагогічного
університету імені В.Гнатюка
e-mail: blyshsakveronika2206@gmail.com

Науковий керівник: **Костюк Леся,**

кандидат історичних наук, доцент,
кафедра всесвітньої історії та релігієзнавства
Тернопільського національного педагогічного
університету імені Володимира Гнатюка

У традиційній культурі українського народу головні убори становили не лише практичну частину одягу, а й сакрально-символічний елемент, глибоко вкорінений у народних віруваннях, звичаях та обрядах [13, с. 405]. Лемки, як самобутня етнографічна група українців, сформували особливу систему головних уборів, тісно пов'язану з їхнім соціальним статусом, статтю, віком та річним обрядовим циклом [1, с. 115]. Незважаючи на поділ території проживання між сучасною Україною, Польщею та Словаччиною, лемки зберегли багато спільних культурних рис, які можна простежити у деталях традиційного вбрання, зокрема в головних уборах.

Лемківщина як етнографічний регіон охоплює західні схили Карпатських Бескидів [14]. Розселення лемків поза межами України, їхня взаємодія з польськими, словацькими та угорськими етнічними групами позначилися на зовнішньому вигляді вбрання, в тому числі головних уборів [2]. Водночас спільною лишалася глибока ритуальна насиченість цих елементів, що була характерною для всього українського традиційного побуту.

Метою даної розвідки є ґрунтовний етнокультурний аналіз традиційних головних уборів населення Лемківщини кінця ХІХ – початку ХХ ст. Реалізація окресленої мети виявляється у вирішенні наступних завдань: проаналізувати та систематизувати основні форми традиційних головних уборів у лемків; дослідити матеріальну основу, способи виготовлення та художнє оздоблення головних уборів та визначити роль головного убору як соціокультурного індикатора статі, віку, родинного статусу та обрядового становища особи.

Головні убори, зокрема жіночі, виготовлялися переважно кустарним способом у домашніх умовах. Найчастіше лемки використовували

домоткане полотно, вовну, бавовну, інколи декоративні тканини, бісер та мереживо [9, с. 35]. Вишивка, ткацтво, аплікація та мережіння були основними техніками декорування. Варто відзначити, що навіть прості повсякденні вироби відзначалися естетичною витонченістю.

Найхарактернішим головним убором заміжньої жінки на Лемківщині був фацелик – накрохмалена біла хустка, яка уміло укладалася навколо голови та плечей. В окремих районах її підтримувала плахтинка – рушникоподібний елемент. У весняно-літній період дівчата носили легкі бавовняні хустки яскравих кольорів, а взимку – вовняні [3, с. 240]. Також побутовали такі елементи, як намітки, перемітки, убруси, рантухи, а також так звані старовіцькі хустки, які оздоблювалися мереживом, рослинною вишивкою (тамбурний шов), або кольоровими вкрапленнями [11, с. 25–26].

Особливої уваги заслуговує весільний головний убір нареченої – «корона». Вона складалася з вишитої бісером стрічки «басанунки», декоративних квітів та блискітливих елементів, прикріплених на дротики – «спружинки» [5, с. 38]. Такий убір не тільки виконував естетичну функцію, але й мав символічне значення – прикрашання голови означало перехід до нового соціального статусу.

Чоловіки носили угерські шапки – чорного кольору, з куполоподібною тулією та закоченим обідком [4, с. 176]. Зимові шапки виготовлялися з «баранчика» або обтягувалися синьою тканиною з овечою облямівкою [7]. У весільному обряді чоловіки доповнювали головні убори вінками з барвінку та зубчиками часнику, які символізували вічність шлюбу та мали оберегову функцію.

Головні убори тісно пов'язані з системою народних уявлень про світ, красу, чистоту, перехідні стани (заміжжя, дорослішання, свята) [10, с. 13–21]. Наприклад, у весільному контексті головний убір означав зміну статусу нареченої. Чоловічі убори з магічними елементами (часник, барвінок) уособлювали захист, родинну згуртованість, зв'язок із предками [6, с. 190]. В інших обрядах, як-от колядування чи різдвяні дійства, особливий вигляд мали навіть буденні шапки – з декоративними стрічками або хрестиками з ниток.

Зауважимо, що жіночі та чоловічі головні убори лемків є не лише зразком традиційного вбрання, а й унікальними культурними артефактами, що засвідчують складну систему духовних, символічних і естетичних уявлень українського народу. Їх регіональна варіативність, поєднана з усталеними правилами виготовлення й носіння, творить багатовимірну етнографічну картину, що заслуговує на подальші дослідження.

Висновки. Таким чином, українські жіночі головні убори вирізнялися значною локальною варіативністю, проте їх основні принципи

формування, умови створення та функціональне призначення мали спільні риси для всіх регіонів. Вимоги до вибору матеріалів, крою, декоративного оформлення та використання в різних життєвих ситуаціях – у повсякденному житті, під час свят чи обрядових церемоній – залишалися сталими. Народні майстри досконало володіли технікою пошиття, забезпечуючи баланс між естетичною виразністю та зручністю виробів. Крої мали практичний характер, що сприяло комфортному носінню.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ніколаєва Т. Різновиди традиційного одягу. Українська минувшина: ілюстративний етнографічний довідник. К.: Либідь, 1994. С. 110–132.
2. Костюм і повсякденний одяг лемків – лемків. URL: Etnozagroda (дата звернення: 22.11.2024)
3. Стельмахук Г. Г. Традиційні головні убори українців. К.: Наук. думка, 1993. 240 с.
4. Ніколаєва Т. Історія українського костюму. К.: Либідь, 1996. 176 с.
5. Косміна Т. В. Українське весільне вбрання. Етнографічні реконструкції: Листівки. К. : Наукова думка, 1989. 38 с.
6. Матейко К. І. Одяг. / Гуцульщина: іст.-етногр. дослідження. К., 1987. С. 189–203.
7. lemStroji.pdf
8. Костюм Лемка [в:] Nad rzeką Ropą, vol. II, Kraków, 1965.
9. Народне ткацтво на Лемківщині, літературний додаток до книги Kuryera Lwowskiego 1935. № 35. С.
10. Гошко Ю. Лемківщина: історико-етнографічний нарис. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича, 2006. С. 13–21.
11. Білан М. Лемківське традиційне вбрання. Львів: Інститут народознавства НАН України, 2008. С. 25–26.
12. Вовк Ф. Студії з української етнографії та антропології. К.: Наукова думка, 1995. 335 с.
13. Павлюк С. Обряди і звичаї українців Карпат. Львів: Інститут народознавства НАН України, 2010. 405 с.
14. Лемківський костюм Єви. URL: <https://rypandesigns.blogspot.com/2020/09/evas-lemko-costume.html>.